

Gürcüstan Meşələrinin Müasir Vəziyyəti Və Palma (*Palmae*) Ağacının Yaşillıqların Salınmasında İstifadəsi

O.H. Mirzəyev

AMEA Botanika İnstitutu, Badamdar yolu, 40, Bakı AZ1004, Azərbaycan; E-mail: oktaymirzayev@yahoo.com

Məqalədə 2016-cı ilin avqust ayında Gürcüstana səfər zamanı geniş müşahidələr əsasında meşələrin müasir vəziyyəti, eləcə də Batumi şəhərinin yaşllaşdırılmasında palma ağaclarından istifadə barədə geniş məlumat verilir.

Açar sözlər: Meşə, palma, ağac, kol

Ekologiyanın sağlam və təmiz olmasında bitkilərin, xüsusən ağac və kolların əvəz olunmaz əhəmiyyəti çox böyükdür. Bu baxımdan, meşələr analoqu olmayan yeganə varlıqdır. Meşələr düzənliklərdən başlayaraq yuxarı dağ qurşaqlarına qədər yayılmışdır. Yayıldığı zonadan asılı olaraq, burada bitkilər bir-birini həm şaquli, həm də üfüqi istiqamətlərdə əvəz edərək ekologiyanın qorunmasında mühüm rol oynayır.

Meşələr çayların suyunun artmasında və tənzimlənməsində, torpaqların eroziyasının qarşısının alınmasında, kənd təsərrüfat məhsuldarlığının yüksəlməsində və s. sahələrdə əvəz edilməzdir (Гроссгейм, 1946). Meşələr düzənlikdən başlayaraq aşağı dağ-meşə qurşağı, orta dağ-meşə qurşağı, yuxarı dağ-meşə qurşağı və subalp zonasını təşkil edir. Dəniz səviyyəsindən yüksəkliyə qalxdıqca bütün bitki örtüyü, xüsusən nəzərə daha çox çarpan ağac və kollar yayıldığı mühitə görə qanunauyğun olaraq həm şaquli, həm də üfüqi şəkildə bir-birini əvəzləyir, ya zənginləşir və yaxud zəifləyir (Сафаров, Олисаев, 1991).

Qafqazda rütubətin dərəcəsi asılı olaraq ərazilər bir neçə regiona bölünür: rütubətli subtropik rayonlar - buraya Krasnadar ətrafı və Qaradəniz sahilləri, Qərbi Gürcüstan və Azərbaycanın Cənub-Şərqi hissəsi daxildir; rütubətli rayonlara Qafqazın şimal və qərb hissələri daxildir; quru iqlimə malik olanlar isə Şərqi Gürcüstan, Qərbi Azərbaycan və Dağıstanı göstərmək olar (Сафаров, Олисаев, 1991).

Materiallar 2016-cı ilin avqust ayında toplanılmışdır. Şosse yolunun hər iki tərəfində yamaclardan başlayaraq yüksəkliyə qədər yayılmış bitkilərə, əsasən ağac və kollar tərəfindən monitorinq edilir. Eyni zamanda meşələri əmələ gətirən əsas ağac və kollar haqqında yerli sakinlərdən məlumatlar əldə edilmiş və fotosəkillər çəkilmişdir. Ədəbiyyat məlumatları da nəzərə alınmışdır (Гроссгейм, 1946, 1948; Джапаридзе и Урушадзе, 1973; Махатадзе, 1983).

Gürcüstan Respublikası subtropik bitkilərlə (portağal, naringi və s.) yanaşı, meşə bitkiləri ilə də

çox zəngindir (Гулисашвили, 1983; Гулисашвили и др., 1975). Burada enli yarpaqlı və iynə yarpaqlı ağac və kollar yayılmışdır (Джапаридзе и Урушадзе, 1973; Махатадзе, 1983; Сафаров, Олисаев, 1991).

Burada iynə yarpaqlı meşələri küknarlı – ağ şamlı (*Picea* Diltz. – *Abies* Mill.) başqa meşələrdən tərkibinin çox sıxlığına, məhsuldarlığının yüksəkliyinə və doluluğuna görə fərqlənir (Джапаридзе, Урушадзе, 1973). Burada talalarda və açıq yerlərdə bəzə yaxşı gedir və ağacların orta doluluğu (0,5-0,6) normaldır. Şabalıd gürcü palıdı (*Quercus iberica*) ilə əvəz olunur, alçaq boylu subalp zonasındakı tozağacalar (*Betula pendula*, *Betula litwinowii*) kimi. Laqodex qoruğunun sərhəddindən meşələr dəniz səviyyəsindən 400-500 metr hündürlüyündən başlayaraq 2000-2500 metr yüksəkliyə kimi qalxır və Batumi meşələrinə qədər davam edir (Şəkil 1).

Bu ərazidə ağaclardan Şərq palıdı (*Quercus macranthera* Ficher.), gürcü palıdı (*Quercus iberica* Stev.), gürcü ağcaqayını (*Acer iberica* M.B.), Qafqaz vələsi (*Carpinus caucasica* A.Qrossh.), Şərq vələsi (*Carpinus orientalis* Mill.), Şabalıd (*Cactanea sativa* Mill.), ağ akasiya (*Robinia pseud-acacia* L.), titrək qovaq (*Populus tremula* L.), ziyilli və ya sallaq tozağacı (*Betula pendula* Roth.), Litvinov tozağacı (*Betula litwinowii* A.Doluch.), göyrüş (*Fraxinus excelsior* L.), keçi söyüdü (*Salix caprea* L.), zoğal (*Cornus mas* L.), dəfnə ağacı (*Laurus nobilis* L.), Kox şamı (*Pinus kochiana* Klotzsch.), ağ şam (*Abies* Mill.), tikanlı küknar (*Picea pungens* Engelm.), Himalay sidri (*Cedrus deodara* Lawos.), qara cöhrə (*Taxus baccata* L.), ardıc (*Juniperus* L.), adi fındıq (*Corylus avellana* L.), meyer yemişanı (*Crataegus meyeri* A.Pojark.), əzgil (*Mespilus* L.), alça (*Prunus divaricata* Le-deg.), göyəm (*Prunus spinosa* L.), gavalı (*Prunus domestica* L.), armud (*Pyrus communis* L.), Gürcüstan armudu (*Pyrus georgica* Kuthath.), heyva (*Cydonia* Mill.), və s. göstərmək olar.

Şəkil 1. Gürcüstan meşələrindən görünüş

Marşurut müşahidələrin nəticəsində bir çox kol bitkilərinə də, məsələn, Gürcüstan böyütkəni (*Rubus georgicus* Focke), gürcü itburnusu (*Rosa iberica* Stev.), gürcü zirinci (*Berberis iberica* Stev.), sofora (*Sophora viciifolia* Hancel.), adi rododendron (*Rhododendron ponticum* L.), Qafqaz rododendronuna (*Rhododendron caucasicum* Pall.) və s. rast gəldi.

Palma (*Palmae*) ağacından Batumi şəhərində küçələrinin, parklarının, əyləncə mərkəzlərinin və s. sahələrinin yaşıllaşdırılmasında geniş istifadə edilir (Şəkil 2, 3). Baxmayaraq Gürcüstanda və Tbilisi, Batumi şəhərlərinin geniş sahəsi olan parklarının tərkibi enli yarpaqlı (palıd, vələs, ağcaqayın və s.) və iynə yarpaqlı (şam, küknar və s.) ağaclar təşkil edir, lakin Palma ağaclarından da dekorativ bəzək bitkisi kimi əksər yaşıllıqların salınmasında intensiv istifadə olunur.

Ədəbiyyat mənbələrindən məlum olduğu kimi dünyada Palmanın 220-ə qədər növü var, lakin Azərbaycan daxilində bu sahədə elmi-tədqiqat işləri lazımı səviyyədə hələlik aparılmadığı üçün tərəfimizdən verilən məlumat ilk addım hesab edilə bilər.

Yalnız T.Mehdiyevin dissertasiya işində qısa məlumat verilmişdir. Göstərilmişdir ki, palma ağacı Yaponiya və Çində becərilmiş və hündürlüyü 10-12 metr olmuşdur. Lakin Azərbaycan Respublikasının bölgələrində, o cümlədən Bakı ərazisində becərilən 30 yaşlı palma bitkisinin diametri 20 santimetr, hündürlüyü isə 2 metr 50 santimetr olub, münbit torpağa az tələbkardır (Мехтиев, 1967). Əfsus ki, digər məlumat yoxdur. Yaxşı olar ki, çox gözəl dekorativ bitki olan palma üzərində geniş tədqiqat işləri aparılsın.

Şəhərimizdə küçələrin və eləcə də şosse yolunun kənarlarında, yaraşlıq parklarımızda olan palmalar alçaq formada olub, kol şəklindədir. Əslində isə palmalar ağac şəklindədir və çox hündür gövdəyə malikdirlər. Batumi şəhərinin küçələrinin yaşıllaşdırılmasında istifadə olmuş palma ağaclarının hal-hazırda hündürlüyü 15-20 metrdir. Ümumiyyətlə isə palma ağacları 25-30 metrə qədər qalxır.

Şəkil 2. Batuminin küçələrində Palma ağacları

Şəkil 3. Batumi parkında palma ağacı

Palma ağacı əsasən yarpaqlardan ibarət olub, heç bir yerində budaq olmur. Palma ağacının özünə məxsus xüsusiyyətlərindən biri də ağac böyüdükcə gövdəsində cilalanma - təmizlənmə prosesi gedir və gövdəsi hamar olur. Ağacın yalnız təpə - uc hissəsində bir neçə metr uzunluğu olan böyük yarpaqlar olur. Belə dekorativ yaraşlıq palma ağacları küçələrin kənarlarında olan binalara xüsusi gözəllik verir.

Palma ağaclarının belə gözəlliyini nəzərə alan bir çox ölkələrin – Haiti, Quam, eləcə də Amerika əyalətlərinin Florida və Güney Karolinanın Dövlət bayraqlarında onun şəkli rəmz kimi istifadə olunur. O, əsasən Aralıq dənizinə xas olan iqlim və subtropik iqlimli bölgələrdə yaxşı bitir. Palma ağacı Asiya qitəsində, Çində, Afrika ərazisində, xüsusən Şimali Afrika ölkələrində - Misir, Mərakeş, Əlcəzair, Ərəbistan sahələrində, Məkkə - Mədinə şəhərlərinə gedən yolların kənarlarında və nisbətən Türkiyədə yayılmışdır. Bundan başqa Böyük Okean adaları olan Tahiti, Fici və Quamda becərilir.

Palmalar tropik, mülayim və səhra iqlimə malik yerlərdə yetişə bilər. Ana və yan saçaqlı kök sistemə malikdir. Ağacın gövdəsi boz və qəhvəyi rəngdədir. Bir-birinə yaxın gövdəsindən və altından pöhrələr verə bilər. İstiliyi və günəş işığını sevir, soyuğa isə dözümsüzdür. Türkiyədə Aralıq dənizinin iqliminə xas olan yerlərdə yetişir. Qüvvətli gübrələrə

ehtiyacı olan bitkidir. Belə ki, azot, fosfor, kalium, dəmir kimi maddələr, həmçinin əlavə olaraq çox miqdarda maqnezium, sink və az miqdarda mis verilməsi məsləhətdir.

Başqa ölkələrdən nəzarətsiz gətirilən xəstəliyə tutulmuş xurma məhsulunun idxalı zamanı qırmızı palma bözəyi çox təhlükəli olub, xurma bitkisinin məhv olmasına səbəb olur. Müalicəsi olduqca çətin olan və güclü nəzarət tələb edən həmin bözək xurma bitkisi üçün çox təhlükəlidir. Nəzarətsiz və xəstə xurma bitkisinin idxal edilməsi nəticəsində təkcə xurma bitkiləri (*Phoenix dactylifera*) deyil, bütün palma növləri həmin böcək tərəfindən məhv edilə bilər. Bunun üçün çox ehtiyatlı olmalı və vaxtında müalicə tədbirləri görülməlidir.

Palma ağacı son dərəcə qiymətli bitki olub, dekorativ kimi istifadə edilməsindən başqa, onun digər növlərindən, məsələn xurma bitkisinin (*Phoenix dactylifera*) məhsullarından çox istifadə olur. Onun lifləri olduqca çox və sıx olub, suya davamlı olduğuna görə ondan mebel işində, müxtəlif səbətlərin toxunmasında istifadə edilir. Onun məhsullarından yağ, nişasta alınır ki, bu da qida kimi istifadə olunur. Bundan başqa, cavan palma ağaclarının ortasından açılmış dəliklərdən axan mayedən işki, şərab sənayesində istifadə olunur "Palma şərabı" hazırlanır. Palma bitkisinin bəzi növlərinin toxumlarından alınan yağdan kosmetik sənayesində istifadə edilir. Bu ba-

xımdan, palma ağacının Azərbaycanda geniş yayılması və onun tədqiqi məqsəduyğundur.

ƏDƏBİYYAT

- Гроссгейм А.А.** (1946) Растительные ресурсы Кавказа.
- Гроссгейм А.А.** (1948) Растительный покров Кавказа. М.: Московск. Об-ва испыт. природы.
- Гулисашвили В.З.** (1983) Леса и древесные породы субтропиков. Тбилиси.
- Гулисашвили В.З., Махатадзе Л.Б., Прилипка Л.И.** (1975) Растительность Кавказа. М.: Наука, 236 с.
- Джапаридзе Т.М., Урушадзе Т.Ф.** (1973) Особенности девственных ельников Грузии. Тбилиси.
- Махатадзе Л.Б.** (1983) Горные дубравы Грузии и пути повышения их продуктивности. *Сб. вопросы повышения продуктивности горные лесов. Тр. Ин-та горного лесоводства.* Тбилиси.
- Мехтиев Т.А.** (1967) Современное состояние и перспективы развития озеленение населенных пунктов Карабахской равнины Азербайджанской ССР.
- Сафаров И.С., Олисаев В.А.** (1991) Леса Кавказа. Владикавказ: ИП, 290 с.

Современное Состояние Лесов Грузии и Использование Пальмовых Деревьев (*Palmae*) В Озеленении

О.Г. Мирзоев

Институт ботаники НАН Азербайджана

В статье дается подробное описание использования в озеленении г. Батуми пальмовых деревьев, а также современное состояние лесов Грузии.

Ключевые слова: Лес, пальма, деревья, кустарники

Current State Of The Georgian Forests And Use Of The Palm (*Palmae*) Trees For Plating Of Greenery

O.H. Mirzoyev

Institute of Botany, Azerbaijan National Academy of Sciences

A detailed description of the use of palm trees in greenery of Batumi city as well as a modern state of Georgia forests (August of 2016) have been presented in this article.

Keywords: Forest, palm, tree, shrubs